

Tamarah Benima

Een radicaal seculiere overheid is een zegen

Hoe moet de overheid omgaan met al die religies die het beste met de mensheid voor hebben? Respecteren en hier en daar ondersteunen ter wille van het algemeen belang? Of vooral niet mee bemoeien? Een pleidooi voor strikte afzijdigheid vanuit religieus betrokken perspectief.

De overheid heeft het moeilijk met de godsdiensten en in het bijzonder met religieuze minderheden. De onbekendheid met hun traditie bij overheidsdienaren verleidt religieuze minderheden ertoe om de overheid te manipuleren. De best georganiseerde, niet noodzakelijkerwijs de best geïntegreerde of meest tolerante godsdienstigen slepen het meeste geld in de wacht. Een radicaal seculiere opstelling zou de overheid veel verwarring en valkuilen kunnen besparen en religieuze minderheden dwingen tot emancipatie en zelfbekrachtiging.

De losse handen van de orthodoxie

Eerst een persoonlijke herinnering. In 1983 woonde ik een paar maanden in de beroemdste van alle ultra-orthodoxe wijken van Jeruzalem, genaamd Mea Sheariem. Conform de informele kledingvoorschriften droeg ik op straat lange mouwen en een lange rok en mijn bloes was behoorlijk hoog gesloten. Alleen aan mijn blote voeten in sandalen was te zien dat ik niet behoorde tot de ultraorthodoxie en zelfs niet tot de orthodoxie. Die kuis klederdracht had iets prettigs. Ik werd minder dan ik gewend was als seksueel object bekeken. Maar terugdenkend aan die maanden realiseer ik me hoezeer ik ook ten prooi was aan een illusie van veiligheid. Vrijwel alle mannen die ooit grepen naar mijn borsten of de seksuele grenzen nog sterker probeerden te negeren, waren (oude) mannen die in hun jeugd zeer streng joods waren opgevoed en nu bijna allemaal nog steeds bekend stonden om hun vroomheid (of in ieder geval hun

kuis kan
prettig zijn

vrome levensstijl). Bovendien, niet al te lang nadat ik en mijn partner uit Mea Sheariem vertrokken, werden de eigenlijke bewoners van wie wij het huis hadden gehuurd, verdreven uit hun huis. Het huis waarin wij hadden gebivakkeerd was namelijk het laatste 'seculiere' huis geweest in deze straat in deze wijk. De seculieren werden gewoonweg, en zonder pardon, weggepest.

Houd me ten goede, ik heb niets tegen orthodoxie en ultraorthodoxie. Integendeel. Hoe meer stromingen er in het Jodendom zijn, sterker nog, hoe meer godsdiensten en religieuze stromingen er überhaupt zijn, hoe beter. Het is als met muziek. Hoe meer soorten muziek er zijn des te eenvoudiger het is voor mensen om de muzieksoort te vinden die bij hen past. Bovendien, als mysticus ben ik ervan overtuigd dat alle godsdiensten en religieuze stromingen naar de Ene leiden. Maar – dat gezegd hebbende – naïef wil ik niet zijn en denkend over de relatie tussen de overheid en minderheden is het helemaal geboden alert te zijn op de mogelijke gevaren en valkuilen in die relatie. Ten aanzien van deze relatie is dezelfde attitude noodzakelijk als welke wordt geëist van een stel dat een joods huwelijk sluit. Er mee rekening houdend dat het huwelijk ook mis kan gaan, is het belangrijkste document bij die huwelijksluiting de *ketoeba*: het stuk waarin contractueel wordt vastgelegd wat de echtgenoot zijn echtgenote financieel schuldig is ingeval het huwelijk stukloopt en wordt ontbonden.

Verleggen met religieuze minderheden

Er is alle reden voor bezinning op de relatie tussen overheid en religieuze minderheden. Niet alleen in ons land, maar in heel Europa spelen zich confrontaties en conflicten af waarbij religie een rol speelt en waarbij de overheid gedwongen is om te handelen, of in ieder geval een standpunt in te nemen. In Antwerpen werd op 31 maart de dichter, schrijver en essayist Benno Barnard verbaal belaagd door een groep moslimjongeren. Ze verstoorden zijn lezing, getiteld 'Leve God, weg met Allah'. De Belgische minister van Binnenlandse Zaken laat de website van de jongeren volgen en de Antwerpse burgemeester onderzoekt of hij de jongeren kan laten vervolgen. In Frankrijk is gediscussieerd over een boerkaverbod; in België is dat bijna een feit. In Zwitserland dwongen burgers een referendum af over een verbod op de bouw van minaretten. In Denemarken is de cartoonist Kurt Westergaard nauwelijks aan een moord-aanslag ontsnapt. Het is slechts een greep. En ook in ons land zijn er aan de lopende band problemen waarbij de overheid moet handelen. In Culemborg moest het burgerlijke gezag alle zeilen bijzetten om knokkende Marokkaanse (moslim) en Molukse (christelijk) jongeren uit elkaar te halen en te houden.

Het is overduidelijk dat de overheid zich geen raad weet. Evenmin als ziekenhuis- en ambulancepersoneel, politieagenten, aanklagers, rechters en onderwijzers. Eén van de bronnen van verwarring is de (gelukkig verdwijnende) neiging bij de overheid om met de pootjes omhoog te gaan liggen zodra het religieuze argument wordt ingezet. Het zou kunnen zijn dat die 'pootjes omhoog'-houding het resultaat is van een verkeerd begrepen opvoeding tot anti-antisemitisme ('we weten waar de discriminatie van joden toe geleid heeft, we moeten niet dezelfde fout maken door de moslims te discrimineren'), maar dat betwijfel ik. Ik vrees dat het vooral het gevolg is van onkunde over wat religie is, over de vele gedaanten van religies en de onbekendheid met de kop-

hoe meer
godsdiensten,
des te beter
ze leiden alle
toch tot de Ene

de overheid
weet zich geen
raad, vooral
met religieus
argument

pelung tussen religie en etniciteit die voor (ex-)christenen niet evident of zelfs afwezig is, maar voor de minderheden een cruciale rol speelt in hun identiteit (Marokkaans/moslim, Turks/moslim, Molukker/christen, Jood/jood, etc.). Ook door autochtonen wordt deze koppeling steeds vaker gemaakt, zodat Nederlands en christelijk, of Nederlands en joods-christelijk gaan samenvallen.

Geen voorkeursbehandeling voor godsdiensten

een eindeloos
verlangzaamde
dans

De stelling die ik hier wil verdedigen is: een radicaal seculiere overheid is een zegen voor de emancipatie van religieuze minderheden. De term 'radicaal seculier' is een gelegenheidsterm. Ik versta daaronder een overheid die niet toevallig seculier is omdat de bewindslieden, ambtenaren en overig personeel seculier zijn, maar omdat zij principieel en consequent ervoor kiest beleid te maken en te handhaven op basis van een seculier uitgangspunt.

Ook ten aanzien van 'religie' wil ik eigen (en wellicht eigennuttige, sommigen zullen zeggen 'primitieve' of 'simpele') gelegenhedsomschrijvingen gebruiken, die niet wetenschappelijk zijn maar wel handig; daarbij maak ik onderscheid tussen godsdienst, religie, mystiek en magie. Onder godsdienst versta ik de geformaliseerde, gereguleerde, veruiterlijkte variatie van de vier. Godsdienst zie ik, zeker in zijn westerse, monotheïstische traditie, in zijn basis als een eindeloos verlangzaamde dans die, vermoed ik, zijn wortels heeft in de paringsdans (met het bijbehorende geluid) en in spiegeleffecten. Godsdienst doe je samen ten einde samen te komen en samen te zijn. Apen die elkaars bewegingen spiegelen, vinden elkaar sympathieker. Dat moet haast wel hetzelfde zijn voor mensen. Godsdienst hangt aan elkaar van bewegingen die worden gespiegeld (buigen, knielen, opstaan, zwaaien, armen hoog, armen laag, draaien, kleding aantrekken, hoofddekseel op, hoofddekseel af, etc.). Godsdienst geeft mensen de mogelijkheid om – door die gespiegelde bewegingen – hun sympathie te verbreden tot mensen die niet bij de familie, de clan, de stam horen, zelfs te verbreden tot vreemden. Ik ga hier totaal voorbij aan de inhoud van godsdienst of aan de God die wordt gediend. Met opzet. Godsdienstigen hebben, afgezien van een paar basisideeën en een paar basisverhalen meestal geen idee van de verfijndheden van de geloofsleer van hun godsdienst. Maar ook afgezien daarvan, het negeren van de inhoud is ook anderszins nuttig, ik kom daarop terug. De godsdienstige ervaring is dus de ervaring die je ook daadwerkelijk samen met anderen hebt. Niet noodzakelijkerwijs slechts in een kerk, moskee, synagoge, maar ook daar.

religie is voor
het individu

De term religie gebruik ik voor de individuele, liefdevolle relatie tot de schepping. Die liefdevolle relatie kan al dan niet tot uiting worden gebracht en krijgt dan een vorm: liefdadigheid, gastvrijheid, zorg voor mensen, dieren en planten, creativiteit in al zijn vormen, bescherming tegen schendingen van mensen, dieren, planten, kunstwerken. Maar deze liefdevolle relatie hoeft geen vorm te krijgen; ze kan ook gewoon worden ervaren op het moment dat men zich bewust wordt van de perfectie van de schepping en zich daardoor laat overweldigen. Religie is, in mijn terminologie, voor het individu. Het individu op het strand, in het bos, in bed, voor het raam, luisterend of kijkend

naar kind, of kleinkind, of partner, of poes; in de concertzaal of het museum, in bad of op een berg. Men kan met anderen zijn, maar de ervaring is individueel, al kan die ervaring door communicatie worden gedeeld.

Spiritualiteit verschilt van godsdienst en religie. De term spiritualiteit gebruik ik voor het onderzoek van de werkelijkheid, waarbij niet alleen de rationaliteit wordt gebruikt, maar het hele 'mechanisme' mens met al zijn capaciteiten. Dat onderzoek kan leiden tot eenwording met de Ene/Totale Werkelijkheid, maar dat hoeft niet. Het onderzoek heeft zijn eigen waarde, het is een weg die men gaat. Spiritualiteit is, in zijn volwassen vorm, eigenlijk 'superrationalistisch' in die zin dat geen enkel aspect van de werkelijkheid en geen enkele methode en geen enkele uitkomst van het onderzoek bij voorbaat en principieel wordt uitgesloten. Spiritualiteit is tegelijkertijd de drijfveer, het proces en het resultaat van het vergaren van kennis, over de schepping en de Schepper (waarbij de Schepper per definitie, paradoxaal genoeg, niet gekend kan worden).

spiritualiteit
wil schepping
en Schepper
leren kennen

Magie is een veld dat zelden als apart veld wordt benoemd. Toch lijkt het me voor de discussie aan de orde om dat wel te doen. Magie wordt dan de sfeer van handelingen en gedachteconstructies op basis van krachten die worden toegekend aan 'objecten' (ook) los van een specifiek godsdienstige context: sterren en hun astrologische patronen, amuletten, symbolische tekeningen, maar ook taaluitingen en taalformules, specifieke kleding, specifiek voedsel, kruiden enz. Het is het gebied waar mensen invloed ervaren en invloed proberen uit te oefenen op de 'spirituele' wereld in zijn velerlei vormen.

Kijkt men op deze manier naar godsdienst/religie/spiritualiteit/magie dan is het duidelijk dat een overheid in ieder geval geen reden heeft zich te laten gelden bij religie en spiritualiteit. De overheid heeft niets te zoeken in het bad, het bos, op de berg, bij de ontroering om een poes of een melodie. Ze heeft ook niets te zoeken op het meditatiekussen, bij het mantra-zingen, bij het vasten, of bij welke andere techniek dan ook die door mystici worden ingezet op hun pad naar kennis en verlossing. Als de overheid zich al laat gelden, dan voor algemene doeleinden en met algemene vragen, zonder aanzien des persoons, zoals, bijvoorbeeld: zit er geen legionella in de buizen die het bad van water voorzien en draagt de meditatielera(a)r(es) wel belasting af?

overheid heeft
in religie en
spiritualiteit
niets te zoeken

Bij godsdienst wordt het ingewikkelder. Moet de overheid verlaten gebedshuizen in stand houden? Of de bouw van nieuwe subsidiëren? Mag of moet zij eisen stellen aan het uiterlijk en de interne inrichting? Mag of moet zij eisen stellen aan de taal die wordt gebruikt (vanaf het begin van de negentiende eeuw eiste de Nederlandse overheid dat het Jiddisch op joodse scholen, in de notulen van besturen van joodse gemeenten en in de preek werd vervangen door het Nederlands; vanaf midden negentiende eeuw werd dit voorschrift afgedwongen en gehandhaafd, wat de integratie van joden sterk bevorderde). Mag en moet zij rituelen verbieden (besnijdenis, kosjer/halal slachten)? Moet zij godsdienstles subsidiëren of scholen op godsdienstige basis door financiering in stand houden? Dezelfde vraag geldt voor omroepen op godsdienstige basis. Moet zij geld ter beschikking stellen voor de renovatie van godsdienstige spullen (kazuifels, Torakronen, etcetera)?

geen
bijzondere taak
voor overheid
in godsdien-
stige zaken

Mijn antwoord is: de overheid moet zich hier verre van houden, afgezien van het afweren van gevaar, het voorkomen van geweld, verwonding, verminking, ziekte en zo verder – de taken dus die zij tegenover elke burger en elke groep burgers heeft. En wel om ten minste drie redenen.

– Ten eerste: er is geen argument en/of criterium te bedenken waarom de ene godsdienst wel en de andere niet zou moeten worden gesteund. Dan maar liever geen van alle.

– Ten tweede: deze radicaal seculiere opstelling (waarbij de overheid geen enkele godsdienst bevoordeelt of benadeelt) verlost overheids personeel ook van heilloze discussies over religieuze voorschriften waarin ze per definitie geen partij kunnen geven want ze zijn geen godsdienstige experts. Is vrouwenbesnijdenis voorgeschreven door de islam? De overheid zal het worst wezen, ze hoeft zich slechts te beperken tot het beoordelen van de gevolgen van vrouwenbesnijdenis: (vaak ernstige) medische en psychische klachten. Moet jongensbesnijdenis worden verboden? De overheid hoeft slechts te beoordelen of er medische of psychische problemen worden veroorzaakt (er komt minder baarmoederhalskanker voor bij echtgenoten van besneden mannen en HIV verspreidt zich minder gemakkelijk). De vraag of ouders het recht hebben hun babyzoon of jonge zoon te besnijden is daarnaast ook relevant: is het een verminking of niet, of een goedaardige verminking in de orde van grootte van tatoeages en piercings? Wordt het tuchtigen van kinderen gelegitimeerd door Tenach, Nieuwe Testament en Koran (ook vrouwen) of hoort het tot de traditie (zoals het slaan van kinderen bij joodse les als zij fouten maken)? Niets mee te maken. De overheid handhaaft het verbod op geweld. Is kosjer en halal slachten door de godsdienst voorgeschreven? Het zal wel. De overheid geeft er niet op *die* grond toestemming voor, maar uitsluitend op basis van een positieve uitkomst van onderzoek naar de diervriendelijkheid ervan (die gelukkig zeer hoog is, of kan zijn). Is allesverhullende kleding voorgeschreven door de islam? Een beleidsmaker bij de overheid hoeft daar geen antwoord op te hebben. Hij/zij hoeft slechts te kijken of de juridische argumenten voor het geldende verbod op het dragen van een masker in de openbare ruimte (anders dan in carnavalstijd) vervallen zijn; zo niet, dan vallen nikaab en burka onder dit verbod. Wordt de godsdienstige traditie aangehaald die de man seksuele verleiding wil besparen en de vrouw voor seksueel geweld wil behoeden, dan hoeft slechts naar de feiten te worden gekeken: in culturen waarin de vrouwen worden ingepakt, hebben zij extreem veel last van seksueel geweld (in Egypte zelfs, naar hun eigen zeggen, negentig procent).

– Een heel ander, derde argument is het argument van het getal. Overheden subsidiëren en financieren zelden individuen. Ze geven geld aan organisaties of georganiseerde groepen. Dat betekent dat de meest gehaaide, of vriendelijker gezegd, de best georganiseerden overheids geld in de wacht slepen. Terwijl godsdienstigen met de voeten stemmen en op vrijdag, zaterdag en zondag goddeloze oorden opzoeken en hun kinderen naar hockey en voetbal brengen in plaats van naar de dienst en/of de godsdienstles, houdt de overheid godsdienstige organisaties (godshuizen, scholen, koren, omroepen, knutselclubjes, praatgroepen, cursusinstututen etc.) in stand, die zonder die steun ten dode zouden zijn opgeschreven. Of, andersom, de meest fundamentalistische godsdienstigen weten zich meestal heel wat beter te organiseren dan de geaccul-

oordeel alleen
op grond van
zakelijke
argumenten

tureerde, 'afvallige' leden van de groep. Een voorbeeld uit de Joodse gemeenschap: twintig procent is lid van een joodse gemeente. Die overige tachtig procent heeft wel een Joodse identiteit (zij omarmen de culturele aspecten van de Joodse beschaving en/of voelen zich verbonden met de lotsgeschiedenis, waaronder de Holocaust en/of met Israël), maar beleeft die Joodse identiteit buiten de joodse kerkgenootschappen. Het zal bij andere godsdiensten niet anders zijn. Waarom zou de overheid de georganiseerde godsdienstigen moeten bevoordelen ten opzichte van de niet kerkgenootschappelijk georganiseerden? Ik ben dus tegen de financiering van godsdiensten, in al zijn uitingen, maar het kan een politieke keuze zijn om tot die ondersteuning over te gaan.

Bij het vierde veld, magie, blijkt pas hoezeer overheden de handen daar op de verkeerde manier aan vol hebben. De opschudding om de Deense cartoon van Mohammed met een bom in zijn tulband heeft niets met godsdienst te maken, maar met magisch denken: aan een afbeelding wordt het vermogen toegekend om een profeet die al meer dan dertienhonderd jaar dood is te beledigen. Het geweld dat door dit magische denken uitbrak heeft aan tientallen mensen, onder meer in Nigeria, het leven gekost en bedreigt nog steeds het leven van de cartoonist. Een ander voorbeeld: in Jeruzalem worden op elke eerste dag van een joodse maand vrouwen (en sympathiserende mannen) uitgescholden, vervloekt, bespuugd, geslagen, bekogeld met stoelen omdat zij uit een Torarol willen lezen en bidden bij de Klaagmuur, en dat ook nog gehuld in gebedsmantels, die traditioneel alleen door mannen werden gedragen. Het geweld heeft geen enkele godsdienstige legitimatie, maar is een gevolg van magisch denken. Het joods godsdienst-wettelijke voorschrift is om geen seks te hebben met de eigen echtgenote wanneer zij menstrueert (want de menstruerende vrouw is ongeschikt om aan het religieuze ritueel deel te nemen). Dat verbod wordt uitgebreid (magisch, niet wettelijk) tot het niet-aanraken van elke vrouw, ongeacht of zij menstrueert of niet. En dat gebruik wordt weer uitgebreid tot het hanteren van de Tora. Maar joods godsdienst-wettelijk gezien kan een ongeschonden Torarol niet ritueel ongeschikt raken, ook niet door de aanraking door een menstruerende vrouw. Desondanks, veldslag bij de Klaagmuur, maandelijks, tenzij de politie dat voorkomt. Bijna alle als 'godsdienstig' bestempelde conflicten die tot geweld leiden zijn, naar mijn inschatting, conflicten door magisch denken en de intense gevoelens die dat oproept. Tegenover magisch denken heeft een overheid helemaal geen verweer en slechts één optie: er niet in meegaan en het geweld (in al zijn vormen) dat er eventueel uit voortvloeit bestrijden. Dat kan alleen als zij zich principieel seculier opstelt.

bij magie is
het anders

De slachtofferrol loslaten

Radicale seculariteit is er niet alleen om de overheid te behoeden voor verwar- ring, bevoordeling of zelfs chantage. Het is ook een zegen voor de emancipatie van religieuze minderheden ('religie' wordt hier in overkoepelende zin gebruikt, afwijkend van bovenstaand). Zonder de overheidssubsidies en andersoortige overheidsstutten moet men zich serieus bezinnen op de waarde van de eigen boodschap, traditie, cultuur, men moet energie stoppen in het 'doen' van de eigen traditie en daar leiders voor aantrekken en geld vinden om hen te betalen, zich ernstig gedachten maken over de methoden om de eigen cultuur over te dragen binnen de eigen groep en om de eigen groep te stabiliseren, en men

overheid voor-
al bij magie
principieel
seculier

moet serieus bedenken hoe men mensen buiten de eigen groep daarvoor kan interesseren zodat het voortbestaan op den duur ook gegarandeerd is. Met de overheidssubsidies ontstaat een situatie als in de jaren zeventig toen de herstructurering van de industrie werd vertraagd door het aantrekken van goedkope arbeidskrachten uit het buitenland. De herstructurering kwam er toch en Nederland kreeg een immigratie/integratieprobleem die de samenleving bijkans opblaast. Als de overheid niet meegaat met het magische denken, en niet meer voortdurend overstroomt naar het publieke domein, wat daardoor in een slagveld verandert, moet de discussie over omstreden onderwerpen binnen de eigen religieuze groep plaatsvinden en heeft het godsdienstige argument de mogelijkheid te winnen van het magische. Dat kan de emancipatie van de religieuze minderheid alleen maar ten goede komen.

overheid
beperke zich
tot eigen taak

Als de overheid geen enkele religie (in overkoepelende zin) meer steunt, kan een religieuze minderheid zich niet meer verongelijkt opstellen en moet ze de slachtofferrol loslaten. Als de overheid zich niet meer met religies bemoeit en zich tot haar eigenlijke taken beperkt (het bieden van bescherming tegen geweld, ziekte, uitbuiting, het verschaffen van recht, infrastructuur, onderwijs en opleiding, het geven van steun bij overstroming, brand, ongeluk, het opruimen van rommel en afval, en zo verder), dan kunnen de religies en religieuze minderheden zich vrijelijk en op eigen kracht ontwikkelen tot betekenisvolle, effectieve, autonome entiteiten, zonder de verleiding tot manipulatie. Als religies ergens in moeten geloven, dan toch dat zij in staat zijn zich te ontwikkelen op eigen kracht en op de kracht die de Eeuwige, Bron van Zegen, ten overvloede ter beschikking stelt.

Tamarah Benima is rabbijn van de Progressief Joodse Gemeente Noord-Nederland, en werkt daarnaast als freelance rabbijn. Ze is journaliste en columnist voor Friesch Dagblad en Nieuw Israëlitisch Weekblad. In 1999 publiceerde zij de essaybundel 'Een schaap vangen'. E-mail: tamarah@dds.nl.